
Néhány gondolat az intelligens gépektől, avagy okos eszközöktől való függés veszélyeiről a 20. és a 21. század első évtizedében írott intelmek kapcsán¹

Dr. Kádár Zoltán

Rezümé

E.M. Forster *A gép megáll* című 1909-ben írt novellája, melyet H.G. Wells 1904-ben írt *Egy modern utópia* című regénye ihletett és annak egyfajta gúnyrajzát mutatja be, egészen 21. századi félelmeket jelenít meg. Internetszerű multimédiás kommunikációba burkolózó, mozgásszegény életmódot folytató, a valóságtól teljesen elidegenedett, atomizált emberek életébe nyerhetünk bepillantást, akik gépi segítség nélkül már létezni sem tudnak. Mintegy 100 évvel később ez a novella, illetve ennek tragikus végkifejlete ötlük fel a neurológus, regényíró és publicista Oliver Sacks fejében amint a new yorki utcákon figyel a okoseszközöket nélkülözhetetlen kellékként maguknál tartó kortársait.

A New Yorker magazin 2019 február 11-én megjelentetett egy addig publikálatlan írást a bestseller szerző Oliver Sacks tollából, melynek a 2015-ben elhunyt orvos és író „*A gép megáll, avagy a neurológus írása gőzgépekről, okostelefonokról és a jövőtől való félelemről*”² címet adta. Sacks mint írja, sokat tapasztalt, idős emberként is képtelen hozzászokni ahhoz a new yorki utcaképhez amelynek a 21. század kezdete óta elidegeníthetetlen részét képezik a mobiltelefonjukba temetkező, saját – vagy éppen kisgyermekük – biztonságára is odafigyelni képtelen tömegek³.

---

¹ Az írás a szerző 2012-ben megvédett PhD disszertációjának (*Technológiakritika a 20. századi antiutópiákban és a kortárs filozófiában a századelőtől a 60-as évekig*) „Kreativitásvesztés és gépektől való végletes függés” című fejezete felhasználásával készült.

² <https://www.newyorker.com/magazine/2019/02/11/the-machine-stops>

³ Ebben Sacks téved, egy 1990-2018 közötti baleseti statisztikákat felhasználó, New York városa által 2019 augusztusában publikált tanulmány szerint az „elektronikus eszközök” mindössze a gyalogosok által okozott/elszenvedett balesetek 0,2%-áért tehető felelőssé. <https://nyc.streetsblog.org/2019/09/02/city-to-state-distracted-pedestrians-is-not-a-thing/>

Sacksnek elsőként a New Yorkba 10 év után visszatérő Philip Roth író 2007-es mondatai jutnak eszébe az utcán folyamatosan telefonáló emberekről: „Mi történt az elmúlt tíz évben, hogy hirtelen ilyen sokat kell beszélni ... Mi feszít annyira odabent, hogy nem lehet vele várni és azonnal el kell mondani? Hogy hiheti bárki, hogy éber életének felében folyamatosan beszélnie kell egy telefonba?”⁴ Sacks a korábbi létmód és szocializáció teljes szétesését vizionálja: a társadalmi élet, a bevett utcai interakciók nagyvárosi helyszíneken történő majdnem teljes felszámolódását tapasztalja, ahol „a lakosság legnagyobb része a telefonjához ragadva, fecsegve, üzeneteket küldve, játékokkal szórakozva tör a virtuális valóság irányába egyre nagyobb iramban”⁵, de arra is rámutat, hogy a magánélet szentségének feladása is része e folyamatnak a szociális média révén. Az így keletkező zaj, az egyedüllét és a magányos számvetés, elmélkedés lehetőségének felszámolása egyúttal az eddig ismert és közös erővel kiépített civilizáció oldószerévé is válik. Ezen a ponton rémlik fel az idős neurológusnak Edward Morgan Forster *A gép megáll* című novellája, melyben mintegy 100 évvel korábban megtörtént ezen állapotok előrevetítése. Forster jövődőlése irodalmi teljesítmény, ha úgy tetszik játék, gondolat kísérlet, Sacks tapasztalatait viszont reális fenyegetésként éli meg, amely visszavezeti őt ehhez az olvasmányélményhez. „Noha barátaim és olvasóim az egész világon támogatnak és ösztönöznek, megvannak a személyes emlékeim és rendelkezéseimre áll az írás okozta öröm, él bennem – ahogy sokunkban is – a jövőbeni jól-létünk, sőt egyenesen a világunk túlélése iránt érzett mélységes félelem”⁶. Korunk Sacks szerint a múlt nem reflektáló, a jövő tekintetében nem tervező, a jelenbe és a jelen virtuális díszébe gabalyodó nemzedékeket termel ki. Az válik természetessé, amit az idős orvos korábbi prakszisában ritka neurológiai rendellenességként kellett, hogy diagnosztizáljon: „amit látunk, illetve magunkkal hurcolunk, egy gigantikus méretű neurológiai katasztrófára emlékeztet”⁷.

E. M. Forster *The Machine Stops* címen 1909-ben megjelent novellája tekinthető a 20. századi antiutópizmus nyitányának.⁸ A történet meglehetősen sötét kiindulópont a műfaj számára, minthogy szó szerint a föld alá nyomja, mesterséges barlanglakóvá teszi az egész emberiséget. Ezen írás ellentétben a Wellsig húzódó, inkább optimista jövődölésekkel az emberi szabadságot eltipró, az embert megannyi módon gúzsba kötő szuperállamot jelenít meg,

⁴ <https://www.newyorker.com/magazine/2019/02/11/the-machine-stops>.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Mark. R. Hillegas: *The Future as Nightmare – H. G. Wells and the Anti-Utopians*. Oxford University Press, New York, 1967, 82.

miközben sokban támaszkodik elődeinek naiv elképzeléseire, csakhogy fonák módon láttatja ábrándjaik végeredményét.

Forster szerint a Wells által elgondolt, a Földet tudományos kiszámítottsággal tökéletesítő bürokratikus világállam korántsem lenne örvendetes építmény, inkább az embereket elgépiesítő, a szabadság mindennemű formáját minimalizáló, visszatetsző tákolmány, amely voltaképpen egy nagy, lélektelen géppé változtatná az emberiséget.⁹ Forster, aki „H.G. Wells egyik korábbi mennyországára válaszul”¹⁰ írta e művét, érzékeli a modern civilizáció technológiafüggőségét, ráérez arra, hogy az embert segítő gépek elburjánzása visszaszorítja azt a spontaneitást, ami az ember legkiemelkedőbb tulajdonsága. A „túlsegített” létmód visszajára fordítja a létezést, lealacsonyítja, elcsökevényesíti az embert, ezért ismét rá kell lenni a múlt értékeire – állítja – és tudatában kell lenni annak is, hogy mennyire veszélyes dolog szakítani az egyszerűséggel a gépkultusz kedvéért.¹¹

A novella láttatja a gépektől való függés borzalmát, azt a fizikai és pszichikai tünet együttest, ami a szolga szolgájává történő degradálódás következménye, midőn az ember kreativitását veszített, szárnalmas lényé silányul. A Forster által lefestett emberi létmód cseppet sem irigylésre méltó. „Képzeld el, ha tudsz egy kis szobát, olyat, mint egy méhkaptár sejtje. A szoba fényt nem kap sem ablakból, sem lámpától, mégis lágy ragyogás tölti be. Nem láthatók szellőztetőnyílások sem, a levegő mégis friss. [...] Középen egy karosszék helyezkedik el, egyik oldalán egy olvasóasztal – ez minden bútor. A karosszékben pedig egy bebugyolált húsdarab ül – egy nő, úgy öt láb magas, gombafehér arccal. Ez itt az ő birodalma”.¹²

E leírás mindenkire alkalmazható ebben a világban, mindenki egyedül, kis hatszögletű szobájában üldögél csúcstechnológiájú telekommunikációs eszközökkel körülvéve a föld alatt, s minden szükségletét a Gépen keresztül bonyolítja le. A Gép, illetve ennek láthatatlan, de mindenhol jelen lévő személyzete egy rendszer, amely behálózza a Földet, mindenkit kiszolgál és közben mindenki életét egyformává teszi, megszüntetve a régi, földfelszíni társadalom összes intézményét, hagyományát. A föld alatt született generációk úgy tudják, hogy egy világháború beszennyezte a bolygó felszínét, így az élhetetlen világból az emberek a föld alá kényszerültek. Az egykori életforma, kultúra eltűnik, a Gép teljesen atomizálja, szolgáltatásaitól függővé teszi az embereket. A Gép lehetőségei, melyeket a föld alá

⁹ Uo. 88.

¹⁰ H. J. Oliver: *The Art of E. M. Forster*. Melbourne University Press, 1960, 21.

¹¹ Wilfred Stone: *Some Interviews with E. M. Forster, 1957-58, 1965*. Twentieth Century Literature, 43/1, 1997, 72.

¹² E. M. Forster: *The Machine Stops*. In *Collected Short Stories of E.M. Forster*. Sidgwick and Jackson, London, 1947, 115.

kényszerült emberek kihasználhatnak, tulajdonképpen megegyeznek a mai internetével:¹³ a Gépen keresztül leveleket küldhetnek és fogadhatnak, rádióelőadásokon vehetnek részt, és előadásokat tarthatnak, olvashatnak, zenét hallgathatnak, vagy vizuális telefonkapcsolatot létesíthetnek.¹⁴ A novellából felsejlik a virtuális társadalom (avagy társadalmiatlanság) mindennapi monotóniája, érezhető aggodalommal láttatva a jóléti poklot, melyben a Gép, mint minden létező alfája és omegája tulajdonképpen megistenül.¹⁵ Minthogy a szereplők a tapasztalat helyett a tapasztalat szimulációját kénytelenek választani, igyekeznek ezt tökélyre fejleszteni: a megszülető gyermekeket azonnal eltávolítják édesanyjuk mellől, hogy a közös nevelőhelyeken cseperedjenek fel, ahonnan, ha elég érettek, a Gép kiutal számukra egy kényelmes hatszögletű szobát, hogy ők is az információfolyamra kapcsolt húsdarabokká válhassanak. A közvetlen tapasztalattól teljesen elválasztva az emberek élete szinte csak az agytevékenységre redukálódik.¹⁶ Az elidegenedés, ami korábban oly sok problémát okozott a társadalomban, immár teljesen felszámoltatik: a kommunikáció majdnem mindig elektronikus úton zajlik, az emberi lények jóformán nem is találkoznak, sőt, leszoknak még a mozgástól is, a szó szoros értelmében semmi dolguk nincs már, sem a világban, sem pedig egymással, nem kínozza őket helyzetük szálnalmas volta. Büntetés pedig csak a semmittevés elleni lázadásért jár.

E földalatti világ lakói szórakoznak, tanulnak (vagy ahogy ők nevezik, ideákat gyűjtenek), csevegnek egymással, miközben a körülöttük zümmögő mechanizmus mindennel ellátja őket, amit gondolatszegény elméjük megkívánhat.¹⁷ Annak ellenére, hogy az érzéki benyomások durva és civilizálatlan módját igyekeznek minimalizálni, olyan esszéket küldözgetnek egymásnak, melyek témája például „az ausztráliai korszak zenéje”, vagy „a tenger”, noha kizárólag a folyamatosan újraértelmezett egykori tények romjai szerepelnek érvekként és kiindulópontként gondolataik között.

A kaptárlakók élvezik a csevegést a gépen keresztül, de fertelmesnek tartják, hogy a valóságban, szemtől szemben kommunikáljanak, vagy megérintsék egymást.¹⁸ Az egy helyben ülő emberek másik közös tulajdonsága, hogy semmire sincs idejük, a Gép által keltett izgalmas nihil, a gombok, kapcsolók által generált megannyi érdekesség teljes egészében kitölti

¹³ Dominic Head: Forster and the Short Story. In *The Cambridge Companion to E. M. Forster*, ed. David Bradshaw, Cambridge University Press, 2007, 81.

¹⁴ Silvana Caporaletti: *Science as Nightmare: 'The Machine Stops' by E.M. Forster*. *Utopian Studies*, 8/2, 1997, 33.

¹⁵ Thomas P. Dunn and Richard D. Erlich: *A Vision of Dystopia: Beehives and Mechanization*. *The Journal of General Education*, 33/1, 1981, 47.

¹⁶ Daniel Dinello: *Technophobia*. University of Texas Press, Austin, 2005, 48.

¹⁷ E. M. Forster: *The Machine Stops*. In *Collected Short Stories of E.M. Forster*. Sidgwick and Jackson, London, 1947, 119.

¹⁸ Rosalind Williams: *Notes on the Underground*. The MIT Press, 2008, 133.

napjaikat, mintegy belefulladásnak a szabadidőbe, amit egyszersmind állandóan hiányolnak is. A küzdelem a természettel, az elemekkel visszavonul az irodalomba, a földalatti világ mindenütt egyformává lett, az utazásnak, a fizikai mozgással járó helyváltoztatásnak – hála a tudomány fejlettségének – csak rendkívüli esetekben van értelme, legtöbbször ekkor is a Gép, vagy a Géphez kötődő Központi Tanács utasítására indul útnak egy-egy emberi lény, például szaporodási küldetés, vagy egyéb elkerülhetetlen feladat végrehajtása céljából.

Ahogy a gép egyre komplexebbé vált és egyre több feladatot vállalt át az emberektől, úgy váltak az emberek egyre degeneráltabb, önállótlanabb lényekké. Egyetlen emberben, a novella főhősében, Kunoiban jelentkeznek adaptációs zavarok, ami miatt önálló gondolatai és cselekedetei támadnak. „Mi készítettük a Gépet, hogy azt tegye, amit akarunk, de már nincs így. Elrabolta tőlünk a tér és a tapintás érzetét, elhomályosított minden emberi viszonyt, a szerelmet pusztá testiséggé alacsonyította, megbénította a testünket és az akaratunkat, most pedig arra kényszerít, hogy imádjuk. A gép fejlődik, de nem úgy ahogy mi akarjuk. A gép cselekszik, de nem értünk teszi. Csak táplálék vagyunk neki, mintha a vér lennénk az ereiben, de ha tudna létezni nélkülünk, hagyná, hogy meghaljunk”.¹⁹ A földalatti világ Foster rémálmában tótágast áll: amíg a legújabb korig, az orvoslás magas fokra fejlesztéséig a gyengék szelektálódtak ki az emberi közösségekből, addig a távoli jövőben, a társadalmiasultság naplementéjének idején a túl erős csecsemőket éri el a végzet, eutanázia vár rájuk, melyet a Gép könyörtelenül végre is hajt, mert a túl erős testalkat nehezen kezelhető problémákat okozhat a nagy, mindent átható helyhez kötöttségben.

Kuno fáradtságos munkával kimászik a lenti mesterséges világból a külső, természetes közegbe. Fáj a tüdeje, amikor belélegzi a valódi levegőt, csodálkozva szemléli a növényekkel teli rétet, valamint az elé táruló naplementét. Valósággal újjá születik, de a gép utána nyúl és visszarántja gyűlölt világába. A természet itt nem csak a meglett személyes szabadságot érzékeltető metafora: tudat, hogy létezik a barlangban tapasztalttól teljesen különböző, a műfénytől eltérő természetes fény, hogy vannak növények, felhők – ez egyfajta morális referencia pont is Kuno számára. A természet bizonyítja, hogy másként is lehet élni, más is lehet jó a művilág kizárólagosnak hitt értékrendjén kívül. Kuno érzi, hogy az lenne az egészséges, ha az ember a természeti törvények fennhatósága alatt próbálna törvényt adni magának, nem pedig egy kreált világot berendezni a saját hedonisztikus igényei szerint, mert ez végül megsemmisíti, előbb vagy utóbb kénytelen belefulladásnak a hamisságba, s ettől a

---

¹⁹ E. M. Forster: *The Machine Stops*. In *Collected Short Stories of E.M. Forster*. Sidgwick and Jackson, London, 1947, 140-141.

végzettől csak a természet és a társadalom újból megtalált szimbiózisa mentheti meg.²⁰ Kuno a következőképpen érvel önnön eretnokségét illetően: „Elvesztettünk magunkból egy darabot. Elhatároztam, hogy visszaszerzem és elkezdtem a szobámon kívüli vasútállomáshoz felfelé és lefelé gyalog közlekedni. Le, fel, egészen addig, amíg el nem fáradtam, s így visszahódítottam a magam számára a »közel« és a »távol« fogalmát. A »közel« az a hely, ahová gyorsan eljuthatok a *lábaim* segítségével, tehát nem az a hely, ahová a vonat vagy a léghajó visz el rövid idő alatt. A »távol« pedig az a hely, amit gyalog nem érhetek el rövid idő alatt.”²¹

Mint minden materiális alkotásban, idővel egyre több probléma jelentkezik az odúlakók inkubátor-létében is: a Gép által szolgáltatott zene disszonánssá válik, a gépköltészet ellaposodik, a fürdővíz bűzös szagot áraszt, a szintetikus élelmiszer zamata elvész, az emberek azonban kénytelenek mindehhez hozzászokni, mert autonómiájuk teljes hiánya a Gép minden szeszélyének elviselésére kötelezi őket. A Gép végül egy napon megáll, ami világméretű káoszt és pánikot okoz a föld alatt:, a fel-alá rohangáló, egymást agyontaposó, kaptárjaikból menekülni igyekvő nyomorultak utolsó perceikben rá kell, hogy ébredjenek, hogy az általuk mindig is dicsőített civilizáció maga volt a kreativitás, a szabadság, a lélek és a test ellen elkövetett bűn.²²

A Gép beférkőzött minden emberi kapcsolat közé, mígnem készítői patológikus módon függni kezdtek tőle, és annak ellenére, hogy imádat övezte, egyaránt felemésztette lelkileg és testileg az emberiséget.²³ Forster szerint a fizikai és a szellemi élet elválaszthatatlan, vagyis ha a test romlásnak indul, az kihat a lélekre is. Aki tehát visszahúzódik, gépekkel veszi körül magát, érzékelés és a tapasztalás megvonásával mintegy eleven rothadásra ítéli a testét, de a lelke is ilyenné válik. A novellában tulajdonképpen egyetlen élő dolog van: a Gép. Forster figyelmeztetése a modern ember számára nyilvánvaló: a túlgépesültség eltávolít a tapasztalattól, de elpusztítja azt a fajta tudatosságot is, amitől az ember az aki. Ezáltal, ha valaki a „géptelenség” állapotába kerül, olyannyira gyengén és védtelenül kénytelen szembe nézni a problémákkal, hogy könnyen belepusztulhat.²⁴

Forster láthatóan sokat dolgozott azon, hogy vízióit realiztikusabbá tegye, a Gép úgy uralja az emberiséget, hogy egy mindent beszennyező háború képével sokkol generációról

²⁰ Rosalind Williams: *Notes on the Underground*. The MIT Press, 2008, 146.

²¹ Uo. 133.

²² E. M. Forster: *The Machine Stops*. In *Collected Short Stories of E.M. Forster*. Sidgwick and Jackson, London, 1947, 157.

²³ Daniel Dinello: *Technophobia*. University of Texas Press, Austin, 2005, 48.

²⁴ Thomas P. Dunn and Richard D. Erlich: *A Vision of Dystopia: Beehives and Mechanization*. The Journal of General Education, 33/1, 1981, 47. E. M. Forster: *The Machine Stops*. In *Collected Short Stories of E.M. Forster*. Sidgwick and Jackson, London, 1947, 157.

generációra. 1909-ben még egy ilyen dramaturgiai elem kellett a korábbi viselkedéskultúra és szokásrendszer feladásának történetbeli megmagyarázásához. Sacks kortársai és az általa megfigyelt ifjabb generációk azonban önként választják az információfolyamra kapcsoltságot, mint létformát: lubickolnak az okoseszközök által felkínált lehetőségekben, szükségletteké transzformálva őket. Természetesen a Sacks látóterébe került emberek alapvetően távol állnak a naphosszat szobájukban gubbasztó, dologtalan agy mosottaktól, akiket Forster ábrázol – hiszen nap-nap után kiűzi őket otthonaikból a tény, hogy a hátukon cipelik a kapitalizmus perpetuum mobiléjét, ami éppen a dologtalanságot tolerálja a legkevésbé. A gépmádat tekintetében azonban közel azonos szinten állnak a fikcióbeli és a valós karakterek. A szociális média függők, az internetes pornográfia, az online játékok, „hírek”, stb. megszállottai komoly elvonási tüneteket produkálnak, ha napokig nem kapják meg a Géptől ami jár nekik. De ugyanígy egy cég, egy állami hivatal is hörögve szenved, ha valamilyen okból eltűnik az internet és nem látható a „közös meghajtó”.

Ami tehát Sacks írását megkülönbözteti egy érzékeny és intelligens idős ember dohogásától az az, hogy ugyanez a problémafelvetés a szépirodalomban – E. M. Forster jóvoltából – több mint száz évvel ezelőtt már helyet kapott, de még csak mint fikció.

IRODALOM:

Silviana Caporaletti: *Science as Nightmare: 'The Machine Stops' by E.M. Forster*. *Utopian Studies*, 8/2, 1997.

Daniel Dinello: *Technophobia*. University of Texas Press, Austin, 2005.

Thomas P. Dunn and Richard D. Erlich: *A Vision of Dystopia: Beehives and Mechanization*. *The Journal of General Education*, 33/1, 1981

E. M. Forster: *The Machine Stops*. In *Collected Short Stories of E.M. Forster*. Sidgwick and Jackson, London, 1947.

Dominic Head: *Forster and the Short Story*. In *The Cambridge Companion to E. M. Forster*, ed. David Bradshaw, Cambridge University Press, 2007.

Mark. R. Hillegas: *The Future as Nightmare – H. G. Wells and the Anti-Utopians*. Oxford University Press, New York, 1967.

Gersh Kuntzman: *City to State: 'Distracted Pedestrians' is Not a Thing*. <https://nyc.streetsblog.org/2019/09/02/city-to-state-distracted-pedestrians-is-not-a-thing/>

H. J. Oliver: *The Art of E. M. Forster*. Melbourne University Press, 1960, 21.

Oliver Sacks: *THE MACHINE STOPS*. The neurologist on steam engines, smartphones, and fearing the future. <https://www.newyorker.com/magazine/2019/02/11/the-machine-stops>

Wilfred Stone: *Some Interviews with E. M. Forster, 1957-58, 1965*. *Twentieth Century Literature*, 43/1, 1997.

Rosalind Williams: *Notes on the Underground*. The MIT Press, 2008.

Abstract

We can see quite 21st century related fears in E.M. Forster's short story *The Machine Stops* (1909) that was written as a mockery of H.G. Wells's novel *A Modern Utopia* (1904). In Forster's work there are lonely people alienated from reality, living a life that totally lacks physical activity but also bundle themselves into a kind of internet-like audiovisual multimedia based communication, and their existence totally rely on the machinery. About a century later Oliver Sacks neurologist, novel writer and publicist thinks of this short story and its tragic ending as he looks at his contemporaries holding smart devices as essential accessories in the streets of New York.